

Телешун К. О., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ТЕРМІНОЛОГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ У ТУРЕЧЧИНІ (на матеріалі торгівельно-економічної термінології турецької мови)

Стаття присвячена питанню унормування лексичного складу турецької літературної мови у ХХ столітті, зокрема аналізу планування термінологічного корпусу, очищення його від іноземних запозичень, створенні неологізмів на національній основі та ролі Турецького лінгвістичного товариства у цьому процесі.

Ключові слова: *термінологія, термінологічне планування, запозичення, турецьке лінгвістичне товариство.*

Термінологія – найбільш динамічна частина лексико-семантичної системи, яка швидко реагує на зміни, що відбуваються в навколишній дійсності. Бурхливе відродження турецької літературної мови, викликане національно-визвольним рухом, призвело до використання її як державної мови. Суттєвий вплив на формування сучасної літературної мови загалом і терміносистем зокрема мала політика мовного планування, започаткована М. К. Ататюрком та Турецьким Лінгвістичним Товариством (ТЛТ) (*Türk Dil Kurumu*) у ХХ столітті.

Актуальність дослідження визначається недостатнім аналізом впливу реформ по очищенню мови від іноземних запозичень, кодифікації та упорядкуванню національних терміносистем на таку важливу складову лексичного складу кожної мови, як торгівельно-економічна термінологія та змін її складу в результаті зазначених заходів.

Мета дослідження полягає у встановленні впливу реформ, що проводилися Турецьким лінгвістичним товариством на торгівельно-економічну термінологію зокрема, та лексичний склад турецької мови загалом. Для досягнення зазначеної мети передбачається виконання таких завдань, як: проаналізувати існуючі визначення і дати узагальнююче своє поняттю «мовне планування», описати заходи з унормування лексичного складу

турецької літературної мови, розглянути наукові праці, присвячені цьому питанню.

Об'єктом дослідження є лексична складова сучасної турецької мови, в першу чергу – торгівельно-економічна термінологія, **матеріалом** – словники та тексти сучасної турецької мови.

Мовне планування полягає у свідомих комплексних змінах внутрішньої структури мови. Воно складається із планування статусу мови (надання мові певного статусу або певних функцій) та планування корпусу (свідомого втручання в структуру мови, насамперед у її лексику, фонетику та, меншою мірою, граматику). Планування корпусу мови передбачає зміну внутрішньої структури мови, тому воно є свідомою мовною інтерференцією, яка впливає на зовнішню форму термінологічних одиниць у її етимологічному та графічному аспектах [2, с. 155–157]. У свою чергу, термінологічне планування – це організована й узгоджена робота з термінологічної модернізації та стандартизації, спрямована на формування відповідних фахових мов та розвиток термінологій, які наразі відсутні в мові-реципієнті. Термінологічна модернізація, тобто пристосування мови до певної галузі науки чи техніки, може проходити через технічний переклад, мовну адаптацію та мовне планування [2, с. 155–157]. Варто зазначити, що у ХХ ст. термінознавство почало активно розвиватися по всьому світі, зокрема, проводилися заходи зі стандартизації спеціальної термінології, створювалися нові терміни на позначення понять наук, що бурхливо розвивалися, створювалися термінологічні словники.

Унормування лексичного складу турецької літературної мови набуло державного значення. У 1928 році було проведено реформу абетки, внаслідок чого турецька мова перейшла на латиницю. У 1929 році в школах було скасовано викладання арабської мови. Основою для термінологічних робіт у період “Мовної революції” стали пропозиції Зії Гьокальпа, який виклав свої погляди на питання термінології в роботі “Основи тюркізму” (*Türkçülüğün esasları*). З. Гьокальп вважав, що при створенні нових термінів необхідно звертатися передусім до народної мови, а за нестачі відповідних слів нові терміни створювати за допомогою турецьких коренів та афіксів за правилами турецької мови. У випадках, коли немає можливості засобами турецької мови передати той чи інший термін, він пропонував використовувати запозичення [12, с. 7].

Зі створенням 12 липня 1932 року Спільки дослідження турецької мови (*Türk Dili Tetkik Cemiyeti*), в 1934 році

перейменованої на Турецьке лінгвістичне товариство, було започатковано масштабну роботу з очищення турецької мови від іноземних слів (*özleşme*). Робота із впровадження нової наукової та технічної термінології проводилася на тих самих лінгвістичних засадах, що й створення загальнонавчальної лексики. Було складено велику кількість різнопланових нормативних словників: термінологічних, тлумачних, неологізмів та архаїзмів тощо. Приділялася значна увага пошуку адекватних турецьких відповідників для вже існуючих у міжнародній практиці стандартизованих термінів та створенню на національній основі термінологічних систем. Такій діяльності сприяло проведення конгресів, конференцій, запровадження спеціальних комітетів та комісій із розробки галузевих термінологій тощо. Товариство підготувало словник турецької мови, правопис, друкувало наукові видання, щомісячний журнал “Турецька Мова” (*Türk Dili Dergisi*), словники діалектної (*derleme sözlüğü*) та генетично тюркської (*tarama sözlüğü*) лексики, створювало терміни-неологізми шляхом використання словотворчих засобів турецької мови, її діалектів, й інших сучасних та давніх тюркських мов (*türetme*) [1, с. 7]. ТЛТ також контролювало мову преси та офіційних документів.

У вересні 1932 року було організовано відділ із термінології та лексикографії (*Lügat ve Istilah Kohu*), спеціалісти якого, уклавши списки термінів османською, французькою та німецькою мовами, мали підібрати до них турецькі відповідники [6, с. 26]. Таким чином, ТЛТ розпочало потужну роботу зі створення нових слів, понад 60 відсотків яких склали терміни; за півстоліття було створено 30–49 тис. нових термінів. У 1936 році Мустафа Кемаль Ататюрк на III Лінгвістичному конгресі запропонував теорію мови, що мала бути чистою від будь-яких запозичень, у 1933–1934 роках упроваджувалась політика жорсткого пуризму. Найбільше зусиль було спрямовано на очищення турецької мови від запозичень та поповнення лексики власне турецькими, спеціально створеними неологізмами. У XX ст. значну роль у пошуку, асиміляції, створенні та закріпленні нових слів та значень зіграла також преса, на сторінках якої діячі турецької культури, видатні науковці і літератори висвітлювали свої погляди на розвиток та майбутнє турецької мови, а також пропонували турецькомовні еквіваленти для іншомовної лексики. Загальновідомо, що мова несе в собі ту силу, яка здатна підняти народ на боротьбу за самоусвідомлення та незалежність, консолідувати націю, стимулювати відродження

національної культури. Безумовно, унаслідок такої політики мовна картина в Туреччині суттєво змінилася. Після смерті Ататюрка, зокрема після введення багатопартійної системи, були спроби перешкодити руху за очищення мови. Так, езан знову почали читати арабською, очищену від запозичень Конституцію переклали старою мовою. Однак багато діячів, серед яких Фаліх Рифки, Асим Ус, Агах Сирри Левент, Зекі Зерен та інші, підтримували дії ТЛТ у пресі [10, с. 365–366]. У “Кишеньковому словнику” (*Sep Kılavuzu*) 1935 року частину видалених з мови арабських та перських слів було замінено європейськими, наприклад, замість *katip – sekreter – секретар*, замість *müdür – direktör – директор* тощо [11, с. 38–39].

Посилаючись на дослідження К. Імера, проф. др. Д. Аксан зазначає, що до початку мовної революції кількість турецьких слів у газетах становила 35 %. У 1936 році їхня кількість була вже 48 %, у 1965-му – 60,5 %, а після 1970-го – понад 70 %. Сам науковець у 2000 році упродовж трьох місяців підраховував обсяг турецьких слів у виданнях чотирьох газет і встановив таке: у газеті “Джумхурієт” (*Cumhuriyet gazetesi*) – 78,1 %, “Хюррієт” (*Hürriyet*) – 76 %, “Сабах” (*Sabah*) – 74,3 %, “Тюркіє” (*Türkiye*) – 69,7 % [3, с. 334]. Необхідно зазначити, що підрахунок кількості іноземних лексичних елементів у мові є досить суб’єктивною справою, і в різних авторів ми фіксуємо неоднакові цифри. Так, на конференції, організованій ТЛТ у 1962 році, Конур Ертоп, порівнюючи тексти за 21 грудня 1925 року та 18 травня 1962 року, встановив, що кількість слів, запозичених із західних мов, зросла з 6 % до 10 %. На цій же конференції Омер Асім Аксой, порівнюючи такі словники турецької мови, як *Kamûs-ı Türkî* Шемседдіна Самі, надрукований у 1901 році, який містив 18 000 слів, та *Türkçe Sözlük*, виданий ТЛТ 60 років потому, встановив, що в *Kamûs-ı Türkî* власне турецька лексика становить 43 % (за іншими джерелами – 34 % [див. 9, с. 267]) запозичення з арабської мови – 38 %, перської – 15 %, запозичення із західноєвропейських мов – 4 %. У свою чергу, в *Türkçe Sözlük* кількість власне турецьких слів – 58 %, арабських запозичень – 23 %, перських – 4 %, а запозичень із західноєвропейських мов – уже 15 % [7, с. 32].

За деякими підрахунками, близько 500 слів увійшло в турецьку мову з грецької [4, с. 309], 22 % – з італійської, 16 % – із французької, 8 % – з вірменської, та 4 % – з англійської [11, с. 502]. У словнику, виданому ТЛТ, кількість французьких слів становить 388 на літері А, 208 – на літері В, 195 – на літері D, 212 – на літері Е,

та 209 – на літері F [4, с. 309]. До кінця 60-х – початку 70-х років ХХ ст. значну кількість арабо-перських слів замінили турецькими еквівалентами, однак результати дослідження показують, що натомість турецька мова поповнилася термінами, запозиченими з європейських мов.

У другій половині ХХ ст., із розвитком та поширенням у Туреччині радіо, кіно та телебачення, підвищенням кількості економічних та політичних контактів з Європою та США, мова торгівлі отримала значний імпульс до подальшого розвитку і почала відчувати помітний вплив англійської мови. У 1970 році ТЛТ організувало комісію зі створення еквівалентів до слів, запозичених з європейських мов (*Batı Kaynaklı Sözcüklere Karşılık Bulma Yarıkurulu*), яка готувала списки запозичених слів, вибраних з різних творів, словників та преси, виявляла їхнє значення, а також, спираючись на них, утворювала турецькі відповідники. Загалом, починаючи з 1970-их років, термінологічна робота набула масштабнішого характеру. Різні члени ТЛТ пропонували турецькі еквіваленти, які публікувалися в журналі “Турецька мова”. Унаслідок проведених робіт у 1972 році було видано “Спробу створення еквівалентів для слів, запозичених з європейських мов – I” (*Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi – I*) та “Довідник еквівалентів до слів, запозичених із європейських мов” (*Batı Dilleri Sözcüklerine Karşılıklar Kılavuzu*), підготовлений К. Деміраєм за підтримки ТЛТ. У 1978 році вийшла книга під назвою “Спроба створення еквівалентів для слів, запозичених із європейських мов – II” (*Batı kaynaklı sözcüklere karşılık bulma denemesi – II*). У ній було поєднано та допрацьовано відповідники запозичених слів, надруковані в журналі “Турецька мова” від 1972 по 1978 рік. Із серпня 1978 до вересня 1979 в тому самому журналі (№№ 323–330, 332–336) продовжувалася публікація турецьких еквівалентів, пропонувалися також відповідники для торгівельно-економічних термінів, однак більшість із них так і не увійшла до активного вжитку. Упродовж 1974–1977-их років тут публікувалася рубрика “Приклади з наших термінологічних словників” (*Terim sözlüklerimizden örnekler*, від 1977 року – *Terim sözlüklerimizden*), у якій у кожному номері наводилося по 10–30 прикладів термінів із різних термінологічних словників, виданих ТЛТ. У № 285 за 1975 рік опубліковано приклади економічних термінів зі словника М. Уйгунера та Х. Тунера “Словник торгівельної, фінансової, бухгалтерської термінології та термінів страхування” (*Tecim, maliye, sayışmanlık ve güvence terimleri sözlüğü*), виданого в

1972 році. Загалом упродовж 1960–1982 років було підготовлено 102 термінологічні словники [8, с. 80]. На зборах комісії зі створення еквівалентів запозиченим словам, проведених у 1997 році, було запропоновано відповідники банківським та загальноекономічним термінам, надруковані в № 547 та № 548 журналу “Турецька мова”. У червні 2004 року керівництво Вищого товариства культури, мови та історії імені К. Ататюрка затвердило утворення робочої групи зі створення економічних термінів (*Iktisat Terimleri Çalışma Grubu*). Словник, що наразі містить близько 11 тис. економічних термінів, розміщено на веб-сторінці ТЛТ.

Однак ТЛТ – це не єдина організація, що займається впорядкуванням термінології. Зокрема, заснована в 1987 році Мовна спілка (*Dil Derneği*) пропонує, наприклад, такі відповідники західноєвропейським запозиченням: *kargo* (англ. *cargo*) – *yüktaşır – карго, kota* (лат. *quota*) – *sınırsayı – квота, makroekonomi* (гр. *makros*) – *büyük ölçekli ekonomi – макроекономіка, mikroekonomi* (гр. *mikro*) – *küçük ölçekli ekonomi – мікроекономіка, patent* (англ. *patent* < лат. *patere*) – *buluş belgesi – патент, sigorta* (іт. *sicurta*) – *koruncalık – страхування* [5].

Заходи, спрямовані на врегулювання та уніфікацію національних термінологічних систем, мали значний ефект, але спробу поповнити торгівельно-економічну термінологію за рахунок архаїчної лексики, надавши вже забутим словам нових значень або створивши на їхній основі нові лексеми, не можна назвати вельми вдаюю. Фіксування матеріалу тогочасними словниками свідчить про ненормованість мови торгівлі, більшість новотворів не прижилася, практично жоден з них не замінив запозичення, а функціонує в сучасній мові паралельно. Зокрема, для *finans etmek* було запропоновано *akçalamak – фінансувати*, для *fatura – satımca – рахунок*, для *kreditör – kredi açıcı – кредитор* тощо. Деякі з новотворів фіксуються галузевими словниками, проте в реальному вжитку вони не змогли замінити запозичення: *franchising* (англ. *franchising*) – *isim hakkı – франчайзинг, ticaret – tecim – торгівля*. У той самий час термін *yatırım – інвестиція*, утворений від дієслова *yatırmak – вкладати* на заміну арабського *mevduat* та європейським *plasman, envestiman*, широко використовується. У свою чергу від нього утворено похідні: *yatırımcı – інвестор, yatırım uyarı – інвестувати* [12, с. 13]. Серед засвоєних неологізмів, як однословів, від яких теж утворюються похідні, так і термінологічних словосполучень, можна назвати також: *aracılık – посередництво, dağıtımçı – дистриб’ютор, değiş*

tokuş – бартер, товарообмін, *dışsatım* – експорт, *gelir* – прибуток, *gider* – витрати, *güvence* – гарантія, *gümrüksüz mağaza* – магазин безмитної торгівлі, *indirim* – знижка, *pazarlama* – маркетинг, *tanıtım* – реклама, просування товару, *tekel* – монополія, *torpans* – оптовик, *tüketici* – споживач, *yabancı ülke parası* – іноземна валюта, *vergilendirme* – оподаткування, *üretim* – виробництво тощо.

Необхідно зазначити, що для цієї епохи вплив держави, деяких політичних партій чи суспільно-ідеологічних організацій на мовну ситуацію характерний для багатьох країн. Проведення вищезазначених заходів було необхідним для посилення позицій турецької мови, адже відомо, що чим слабші позиції мови, тим більше вона потребує заходів лексичного пуризму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Большой турецко-русский словарь. / А. Н. Баскаков и др.: 200 тыс. слов и словосочетаний. – 2-е изд. – М.: Рус. яз., 1998. – 966 с.
2. Д'яков А.С. Деякі аспекти термінологічного планування / А. С. Д'яков. // Укр. Термінологія і сучасність. – К., 1997. – С. 155–157.
3. Aksan D. Yabancı dillerin etkisine karşı Türkçenin savaşı. / D. Aksan // Türkçenin dünü, bugünü, yarını: Uluslararası bilgi şöleni: Bildiriler, 7 – 8 Ocak 2002. – Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 2002. – S. 327–335.
4. Akgündüz A. 21 yüzyılda türkçenin hedefleri / A. Akgündüz // Türkçenin dünü, bugünü, yarını: Uluslararası bilgi şöleni: Bildiriler, 7–8 Ocak 2002. – Ankara., Kültür Bakanlığı yay., 2002. – 396 s.
5. Batı Kaynaklı Sözcüklere Türkçe Karşılık Önerileri [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.dildernegi.org.tr/>. – Назва з екрана.
6. Deligönül M. Türkçede terim üzerine / Deligönül M. – II Türk Dili. – 1982. – № 367. – S. 23– 28.
7. Dilde özleşmenin sınırı ne olmalıdır? Ankara Üniversitesi Basımevi, TDK Tanıtma Yayınları, Açıkoturum Dizisi No.1., 1962.
8. İmer K. Türkiye’de dil planlaması: Türk dili devrimi. – 2 bsk. / K. İmer – Ankara: Kültür Bakanlığı, 2001. – 219 s.
9. Öger V. Soyut Kavramlar ve Türkçe. / V. Öğer // Türkçenin dünü, bugünü, yarını: Uluslararası bilgi şöleni: Bildiriler, 7 – 8 Ocak 2002. – Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 2002. – S. 265–269.
10. Öner toy O. Tarihsel süreç içinde Türkçenin yabancı diller etkisinde kalışı. / O. Öner toy // Türkçenin dünü, bugünü, yarını: Uluslararası bilgi şöleni: Bildiriler, 7–8 Ocak 2002. – Ankara, Kültür Bakanlığı yay., 2002. – 361 s.
11. Türkler: ansiklopedi [yay. kurulu başkanı prof. Dr. Yusuf Halaçoğlu]. – Ankara, 2002 – Cilt 9. – 942 s.
12. Zülfikar H. Terim sorunları ve terim yapma yolları / H. Zülfikar. – Ankara: TDK yay., 1991. – 213 s.

Стаття надійшла до редакції 21.10.13

Телешун К.О., к. філол. н., асист.,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

**ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ В ТУРЦИИ
(на матеріалі торгово-економічної термінології турецького
язика)**

Статья посвящена вопросу нормирования лексического состава турецкого языка в XX веке, в частности анализу планирования терминологического корпуса, очищению его от иностранных заимствований, созданию неологизмов на национальной основе и роли Турецкого лингвистического общества в этом процессе.

***Ключевые слова:** терминология, терминологическое планирование, Турецкое лингвистическое общество.*

Teleshun K.O., Cand.Phil.Sci., Assistant Professor,
Institute of Philology, Taras Shevchenko National University of Kyiv

**TERMINOLOGY PLANNING IN TURKEY (BASED ON TRADE
AND ECONOMIC TERMINOLOGY OF TURKISH LANGUAGE)**

The article focuses on the normalization of lexical structure of the Turkish language in the twentieth century, in particular on the analysis of terminology planning body, purification it from foreign loanwords, creating neologisms on a national basis and the role of the Turkish Linguistic Society in this process.

***Keywords:** terminology, terminology planning, loanwords, Turkish Linguistic Society.*

УДК 811.14'06'367.622

Тищенко О.О., асист., к.філол.наук,
Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

**ВАРІАНТНІСТЬ ІМЕННИКІВ ЖІНОЧОГО РОДУ – НАЗВ
ОСІБ ЗА НАЦІОНАЛЬНІСТЮ І ТЕРИТОРІАЛЬНОЮ
ПРИНАЛЕЖНІСТЮ В НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВІ**

У статті розглянуто еквівалентні пари іменників чоловічого та жіночого роду – назв осіб за територіальною приналежністю в